

PAUL STEENHUIS

DE MAGIE VAN DE KAMELEON

OVER HET SUCCES VAN NEDERLANDS
POPULAIRSTE JEUGDBOEKEN SERIE

JUST
PUBLISHERS

VOORWOORD

Een onooglijk motorbootje van een twaalfjarige tweeling zorgt al meer dan driekwart eeuw voor golven in de Nederlandse cultuur: de Kameleon.

Veel volwassen Nederlanders lazen in hun jeugd graag over de avonturen van Hielke en Sietse met hun kleurige boot de Kameleon op de Friese wateren. Ik ook.

Tussen 1949 en 1991 groeide de Kameleon-boekenserie uit tot Nederlands populairste jeugdboekenreeks ooit. Tegenwoordig is de Kameleon, inmiddels ook verfilmd, onderdeel van het collectieve geheugen van Nederland.

Hoe konden de zestig boeken die Hotze de Roos, een publiciteitsschuwe Friese timmerman, schreef in zijn vrije tijd zo lang zo populair blijven? Wat is de magie van de Kameleon? Wat waren de achtergronden en inspiratiebronnen van de schrijver? Wat voor ideologische motieven had hij?

Over die vragen gaat dit boek *De magie van de Kameleon: over het succes van Nederlands populairste jeugdboekenserie*. Aan de basis ervan ligt het laatste interview dat Hotze de Roos gaf voor zijn dood in 1991, aan mij en een collega-journalist van de krant waar ik bij werk, *NRC*.

De eerste versie van dit boek, getiteld *Helden zonder zee. Het verhaal achter de populairste jeugdboekenserie van Nederland*, verscheen in 1998 bij uitgeverij Meulenhoff. Dat was rond het vijftigjarig bestaan van de serie.

Het 75-jarig jubileum van de Kameleon, in 2024, was voor uitgeverij Just Publishers aanleiding om deze vernieuwde, geac-

tualiseerde uitgave van dit boek uit te brengen. Omdat Hielke en Sietse meer zijn dan helden zonder zee, heb ik de titel veranderd. Ik heb hier en daar wat geschrapt, accenten verlegd, nieuwe feiten en inzichten toegevoegd, onder meer in twee nieuwe hoofdstukken. Maar in de kern is het nog hetzelfde boek. Het laat je op een ‘nieuwe manier [...] kijken’ naar een jeugdboekenserie ‘die je je nog wel herinnert, maar nooit hebt willen herlezen,’ aldus *de Volkskrant* over de eerste uitgave.

Ik heb geprobeerd de Kameleon in een breder Nederlands cultuur-historisch perspectief te plaatsen. *De magie van de Kameleon* is het enige boek over dit jeugdboekenfenomeen in Nederland. Want kinderboekexperts zagen de Kameleonboeken destijds als een onbeduidende, ja zelfs verderfelijke triviale avonturensérie, die beter doodgezwegen kon worden. Ik niet.

INLEIDING: EEN DROMER AAN DE WATERKANT

Ergens in de grauwe Nederlandse werkelijkheid ligt een polderparadijs verborgen. Dat weet ik sinds ik, net als miljoenen andere Nederlanders, als kind de boeken van de Kameleon las, met de avonturen van de tweeling Hielke en Sietse Klinkhamer en hun 'lompe maar sterke' boot de Kameleon.

Wat die twee jongens met hun vrienden allemaal meemaakten in de tientallen delen uit de Kameleon-serie, is me niet volledig bijgebleven. Maar het paradijselijke leven op het Friese platteland en de sfeer van vrijheid, kameraadschap en geluk zoals die beschreven werden, staan me nog helder voor de geest.

Slootje springen, appels roven, eieren zoeken, vissen en natuurlijk varen met de Kameleon op het wijde meer bij hun dorp of tot diep in de verre polders, dat deden Hielke en Sietse en hun vrienden. Ze hadden tijd genoeg, want het was altijd vakantie in die boeken en meestal scheen de zon.

De Kameleon was een bootje met een stompe boeg, een oude opduwer met een automotor, en daarmee beschikten Hielke en Sietse over het sterkste en snelste vervoermiddel in de verre omtrek. Vanwege die stompe snuit zag hun bootje er traag en niet elegant uit. Maar als pleziervaarders Hielke en Sietse weer eens uitlachten om hun lompe drijvende bak, had je al voorpret, want je wist dat de Kameleon zou winnen als het tot een wedstrijd zou komen. De Kameleon won altijd.

Pestkoppen waren het ook, Hielke en Sietse. Ze namen veldwachter Zwart ertussen, of hun vriend de boerenknecht Gerben

Zonderland, die zelf ook niets anders deed dan grappen uithalen en krankzinnige verhalen vertellen tussen het hooien en melken door.

Maar de twee jongens schoten zo nodig ook direct iedereen te hulp. Als er weer een zondagszeiler in problemen raakte op het meer, rukten Hielke en Sietse onmiddellijk uit met hun Kamelseon. Vastgelopen beroepsschippers werden vlotgeduwd, drenkelingen op het nippertje uit de woeste golven gered – de twaalfjarige schippers van de Kameleon stonden hun mannetje.

Hielke en Sietse waren helden met wie een tienjarige zich graag vereenzelvigde. Wat de aantrekkingskracht van de Kameleon-boeken vergrootte, was het feit dat de verhalen zich afspeelden in een herkenbare omgeving, in het Nederland waarin ik opgroeide. Ik voelde me thuis in de wereld van de Kameleon – het was er vertrouwd, alsof de sfeer een weidse uitbreiding van die in mijn ouderlijk huis was.

Als volwassene heb ik altijd een plattegrond in mijn hoofd gehouden van de overzichtelijke wereld van de Kameleon.

Het dorp van Hielke en Sietse was er het middelpunt van; dáár stond de smederij van hun vader, dáár woonde veldwachter Zwart en dáár was de boterfabriek waar de vader van hun vriendje Louw werkte. Eromheen, in steeds wijdere cirkels, had je de weilanden, met de boerderij van Jellema, waar Gerben werkte, het grote meer waarop de jongens voeren, avonturen beleefden en mensen redden. Bij dat meer stond aan de dijk, even buiten het dorp, ook de molen waar Kees woonde. En aan de overkant van het meer had je het Paviljoen, een restaurant aan de waterkant, waar rijke pleziervaarders de schippers van de Kameleon en hun vrienden regelmatig op limonade en taart

trakteerden. Daar heerste de luxe, terwijl thuis in het dorp moeder Klinkhamer met een stapel boterhammen wachtte.

En aan de rand van de wereld van Hielke en Sietse, net achter de horizon, lagen de stad en de rest van de wijde wereld. De zoons van de smid kwamen daar zelden. Bij uitzondering voeren ze naar de stad, maar meestal kwamen stedelingen naar hun dorp en het meer. Zoals hun vriendje Cor, en de studenten, die elke vakantie weer plezier op het platteland zochten.

Het gevoel dat Hielke en Sietse echt ergens in Friesland woonden en dat ze de avonturen beleefden op het moment dat je ze las, zoog je de boeken in. De Roos beschreef een kwajongensparadijs dat voor mijn gevoel heel dichtbij was, net om de hoek, vol weilanden en polders en sloten om overheen te springen. Dat gevoel werd nog versterkt door de tekeningen in de boeken van illustrator Gerard van Straaten; ik bestudeerde ze aandachtig.

De avonturen van Hielke en Sietse konden mij ook overkomen. Ik kon ook zo in zo'n bootje als de Kameleon stappen, een meer opvaren, heldendaden verrichten en me net zo vrij voelen als de tweeling.

Ik ben door het lezen van tientallen Kameleon-boeken geen overdreven bootjesgek of liefhebber van het platteland geworden. Integendeel. Na een jeugd in een Groninger veenkoloniaal dorp en een Drents esdorp, en na een studie in de Friese provinciehoofdstad had ik mijn portie platteland wel gehad. Ik hunkerde naar de grote stad.

Ik ben inmiddels een tevreden stadsmens in Amsterdam, waarin ik overigens moeiteloos het dorp van Hielke en Sietse herken. Niet alleen omdat het er wemelt van bijna-Kameleons

in de grachten, maar ook omdat er, tussen de Spuistraat en het Singel, ingeklemd tussen bordelen, een smederij een beetje als die van Klinkhamer gevestigd is, in de Teerketelsteeg. En omdat er midden in Amsterdam ook een boterfabriek staat – alleen wordt er sinds 1970 geen melk meer tot boter verwerkt in die zuivelfabriek achter de Stadsschouwburg. De melk is weg, en de hoofdstedelijke boterfabriek heet om die reden sindsdien ‘Melkweg’.

Die voormalige boterfabriek groeide als ‘Milky Way’ in de jaren zeventig uit tot het ‘magies centrum’ van de wereld voor de jonge, hippe Nederlanders. Daar kon bij uitstek genoten worden van drugs, moderne muziek, onbespoten appels en andere producten van het onbedorven platteland. Dat het juist een oude zuivelfabriek was die midden in Amsterdam uitgroeide tot de tempel van moderne vrijheden, sterkt mij in mijn opvatting dat heel Nederland te beschouwen is als dat Kameleon-dorp aan het meer (de zee).

Het wereldbeeld van de Kameleon heeft me nooit verlaten.

Voor Hielke en Sietse lagen in het dorp en het platteland eromheen de vrijheid en het geluk voor het oprapen. Als volwassen Nederlander heb ik soms wel de neiging gehad om Nederland te beschouwen als een vergelijkbaar dorp, waar je meer vrijheid en geluk kunt vinden dan in streken ver achter de horizon. Dat klinkt weinig kosmopolitisch, maar een voldaan, benauwd nationalistisch sentiment is het ook niet. Want bij uitbreiding kun je ook West-Europa of de hele westerse wereld zien als zo’n groot en vrij, verstedelijkt dorp, waar mensen uit arme en onveilige streken graag naartoe komen.

Hielke en Sietse en hun dorpsgenoten stonden open voor vreemdelingen van buiten, uit de stad of uit arme omringende plattelandsstreken; die waren welkom in het polderparadijs om te delen in de welvaart, vrijheid en de pret. Ze werden geholpen en kregen onderdak. Maar als bleek dat je iemand afperste of een brandkast kraakte, werd onverbiddelijk veldwachter Zwart ingeschakeld. In Nederland-Kameleonland zorgen dergelijke problemen-in-het-groot tegenwoordig voor steeds verhittere, en soms nare politieke debatten over immigranten, asielzoekers en vluchtelingen.

Het is niet zo dat ik dat allemaal besepte als ik in de Amsterdamse grachten soms een bootje zag en dacht: net de Kameleon. De wereld van Hielke en Sietse leidde in mijn geest een sluimerend bestaan; soms werd ik er even aan herinnerd. Dat was leuk, maar ik besteedde er weinig aandacht aan. Een mooie jeugdherinnering, die Kameleon, categorie dichtgeslagen kinderboeken. Daar houd je je als volwassene verder niet mee bezig.

Dat veranderde in 1991. Op het bureau van de kunstredactie van *NRC*, de krant waar ik werk, kwam een persbericht binnen: 'H. de Roos genomineerd voor de publieksprijs voor kinderboeken'. Dat was een schokkende mededeling, omdat ik dacht dat H. de Roos allang dood was. Ik had eigenlijk nooit iets over hem gelezen, ik wist niets van hem – alleen dat hij als auteur vermeld stond op de boeken die ik ruim twintig jaar eerder gelezen had. Indertijd waren er zo'n dertig Kameleon-boeken in omloop, en ik had in de veronderstelling verkeerd dat de man toen al oud was. Hoewel, ik wist niets van hem.

Deze verbazing deelde ik met een collega die veel van boeken

wist, Pieter Steinz. Hij bekende ook dat hij de Kameleon harts-tochtelijk had gelezen voor hij zich op de Literatuur had gestort, van de klassieken tot de modernste Amerikaanse grote vertellers.

Al hadden we de boeken in geen twintig jaar ingekeken, de wereld van Hielke en Sietse bleek ons nog levendig voor de geest te staan. Het enorme plezier waarmee we die boeken gelezen hadden, herinnerden we ons ook.

Het leek ons aardig de schepper van die wereld, H. de Roos, te interviewen, nu hij – voor het eerst in zijn schrijversbestaan, zo bleek uit het persbericht – kans maakte op een prijs. We belden zijn uitgeverij, Kluitman, en legden ons verzoek voor aan directeur Piero Stanco. Hij was wat terughoudend.

Niet omdat hij ons geen interview gunde, maar omdat De Roos net in het ziekenhuis was opgenomen. Hij was tachtig en had problemen met zijn longen. Maar als wij de vragen faxten, zou Stanco in het ziekenhuis de antwoorden van de auteur noteren en terugsturen. Zodoende kregen Pieter Steinz en ik een schriftelijk interview met H. de Roos – Hotze de Roos, zoals hij bleek te heten. Zijn voornaam verried zijn Friese afkomst.

De Roos vertelde over zijn jeugd in Friesland, waar hij in 1909 geboren was in het dorpje Langezwaag, over zijn vakanties op het water met vrienden en zijn broers, die als inspiratie gediend hadden voor de Kameleon.

Opmerkelijk was dat hij zelf nooit een boot had gehad, terwijl de hele Kameleon-serie nu juist draait om het bootje dat Hielke en Sietse in het eerste deel, *De schippers van de Kameleon*, krijgen. ‘Toen ik klein was, was er geen geld voor. En ook later, in de jaren vijftig, kon ik het niet betalen. Als kind stond ik vaak

jaloers aan de waterkant te kijken naar andere kinderen die wel een boot hadden. Ik heb weleens gedacht dat ik Hielke en Sietse de avonturen liet beleven die ikzelf graag had willen meemaken,' antwoordde De Roos op een van onze vragen (*NRC Handelsblad*, 4-10-1991). Ook bleek dat hij tot aan zijn pensioen had doorgewerkt als timmerman op een fabriek in Krommenie. Hij had al die Kameleon-delen dus in zijn vrije tijd, in de weekeinden, geschreven. In de crisisjaren, in 1934, was hij van Friesland naar Krommenie in Noord-Holland verhuisd, en daar was hij met zijn vrouw altijd blijven wonen.

Met de uitgever van De Roos spraken we af dat we de oude schrijver op zouden zoeken zodra hij aan de beterende hand was. We gingen alvast wel bij de uitgeverij zelf op bezoek, om meer over de Kameleon-historie te weten te komen.

Ook dat was een openbaring. Sinds 1949, toen het eerste Kameleon-deel verscheen, bleken er in 1991 bijna 13 miljoen Kameleon-boeken verkocht te zijn. In 2024 was dat aantal gestegen tot 15 miljoen.

Dat is voor Nederlandse begrippen heel veel. Van de klassieke Dik Trom-reeks (ook van uitgeverij Kluitman) waren in 1991, sinds deel een in 1891 verscheen, ruim 2 miljoen exemplaren verkocht. Mijn collega en ik waren dus niet de enige Nederlandse kinderen die de Kameleon lazen. Ook in 1991 werd De Roos nog graag gelezen, anders was hij niet genomineerd voor de publieksprijs voor kinderboeken.

De Roos kreeg de prijs overigens niet. Hij overleed op 15 oktober 1991, vóór de prijsuitreiking plaatshad, en ook voordat wij hem hadden kunnen ontmoeten.

Dat vond ik jammer. Want het mysterie van de Kameleon